

ПОНЯТТЯ Й ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ ОХОРОННИХ ВІДНОСИН У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

У статті надано авторське розуміння суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві. Охарактеризовано їхні особливості, розкрито їхню сутність.

Ключові слова: трудові правовідносини, суб'єкт охоронних відносин, трудове право, праця, охоронні відносини.

В статье дано авторское понимание субъектов охранных отношений в трудовом праве. Охарактеризованы их особенности, раскрыта их сущность.

Ключевые слова: трудовые правоотношения, субъект охранных отношений, трудовое право, труд, охранные отношения.

In the article provided author's understanding of subjects of security relations in labor law. Characterized their features and their essence is revealed.

Key words: labor relations, subject of security relations, labor law, work, security relations.

Активні процеси формування українського трудового права на етапі побудови правової демократичної держави зумовлюють необхідність цілеспрямованого застосування різних засобів регулятивного й охоронного потенціалу вітчизняної системи права. Держава повинна не тільки створити правове поле для регулювання відносин із застосуванням найманої праці, але й забезпечити механізм його реалізації.

Зараз актуальною проблемою є пошук шляхів підвищення ефективності правового впливу на суспільні відносини із застосуванням найманої праці з метою їх впорядкування, охорони від протиправних посягань.

Для економічного розвитку суспільства держава гарантує законність у сфері найманої праці шляхом застосування більш ефективного механізму регулювання трудових відносин, створює суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві та встановлює їхні повноваження. Отже, з'ясування поняття та визначення особливостей суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві надзвичайно актуальне в доктрині трудового права.

Окремим питаннями суб'єктів охоронних правовідносин у трудовому праві присвятили свої праці такі вчені, як: М. Запорожець, В. Венедиктов, М. Іншин, В. Лазор, Л. Лазор, А. Лушніков, П. Пилипенко, Н. Плахотіна, С. Прилипка, Є. Хохлов, Н. Хуторян, І. Шамшина, І. Шульга, О. Ярошенко й інші. Незважаючи на науковий внесок у вивчення дефініції «суб'єкти охоронних відносин у трудовому праві» та визначення їхніх особливостей, досі в науці немає комплексного підходу до вивчення даної проблематики, що й зумовлює необхідність проведення більш глибокого аналізу.

Суб'єкти охоронних відносин у трудовому праві є учасниками суспільних відносин у сфері найманої праці, на яких законодавством покладено обов'язок охорони прав та свобод учасників трудових відносин.

Щоб особа набула статусу суб'єкта трудових правовідносин, вона повинна мати трудову правосуб'єктність – здатність виступати суб'єктом цих правовідносин. Ця юридична властивість складається з таких обов'язкових елементів:

– трудова правоздатність – визначена законодавством здатність учасника трудових правовідносин мати права й обов'язки, що є найважливішою умовою для того, щоб стати суб'єктом цих правовідносин;

– трудова дієздатність – можливість через власні дії набувати трудових прав і водночас самостійно їх здійснювати;

– трудова деліктоздатність – у разі вчинення неправомірної дії визначає можливість даної особи нести юридичну відповідальність за свою неправомірну поведінку, компенсувати шкоду.

Всі суб'єкти трудових правовідносин у науці трудового права поділяються на дві основні групи:

1. Головні суб'єкти трудових правовідносин – це суб'єкти, які своїм існуванням покликані забезпечувати наявність трудових відносин, виконують провідну роль у трудових правовідносинах. Головні суб'єкти поділяються на підгрупи:

1.1. Обов'язкові суб'єкти – такі суб'єкти, без яких не можна собі уявити будь-які трудові правовідносини – це роботодавці і працівники;

1.2. Допоміжні суб'єкти – суб'єкти, створені державою для забезпечення нормальної реалізації трудових відносин. До даної підгрупи належать суб'єкти із владними повноваженнями у сфері трудового права, що виконують функції нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства;

1.3. Факультативні суб'єкти – суб'єкти, участь яких важлива для трудових правовідносин, але водночас необов'язкова та непостійна – профспілкові органи;

2. Другорядні суб'єкти трудових правовідносин – суб'єкти, які беруть участь у трудових правовідносинах за потреби – комісії із трудових спорів, Національна рада соціального партнерства [1, с. 92].

Враховуючи той факт, що охорона прав і свобод людини і громадянина є однією з головних функцій кожної держави, остання через свої повноважні органи покликана здійснювати таку охорону. Потрібно зауважити, що в системі державних органів є такі, які загальним порядком покликані здійснювати охорону прав і свобод громадянина (опосередковано). Є також спеціалізовані державні органи, які спеціально створені для виконання покладеної на них функції охорони прав і свобод (безпосередньо). Різниця між цими двома групами суб'єктів полягає лише в тому, що для першої групи суб'єктів завдання охорони прав та свобод людини не є основним та визначальним в їхній діяльності, воно є лише одним із завдань будь-якого державного органу. Охорона прав і свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві відіграє дуже важливу роль, з огляду на той факт, що державна політика будь-якої країни зацікавлена в охороні основних прав учасників даних суспільних відносин, вона повинна керуватися вимогою охорони цих прав з боку державних органів. Отже, є державні органи, на яких законом покладено обов'язок і функцію охорони прав і свобод громадянина. Серед таких органів треба виокремлювати ті, що покликані здійснювати охорону лише трудових прав працівників

Як і будь-які правовідносини, охоронні правовідносини мають свої особливості, але спершу варто охарактеризувати сутність трудових правовідносин.

Одним із центральних суб'єктів охоронних правовідносин у трудовому праві є органи державної влади. На думку А. Венедиктова, державний орган – це організований колектив людей і службовців на чолі з відповідальним керівником, на якого держава поклала виконання певних державних завдань і якому вона надала для виконання цих завдань відповідну частину єдиного фонду державного майна [2, с. 338].

Найбільш вузьке поняття органу державної влади дає А. Венгеров, який вважає орган держави елементом державного апарату, наділеним компетенцією, необхідною для виконання його функцій [3, с. 161]. Дане визначення не розкриває сутність і діяльність органу державної влади, а тільки визначає його як елемент державного апарату, без уточнення його основних повноважень.

Погоджуємося з думкою В. Копейчикова, який визначає, що суб'єктом охоронних правовідносин у трудовому праві є орган державної влади як створений державою і такий, що діє у встановлених державою формах, структурний підрозділ – трудовий колектив, на чолі з відповідальним керівником, який, володіючи необхідними державними повноваженнями, внутрішньою єдністю, покликаний забезпечити максимально ефективний результат у діяльності з виконання функцій держави [4, с. 256].

Відповідно до Закону України «Про охорону праці», для координації, вдосконалення роботи з охорони праці і контролю за цією роботою міністерства й інші центральні органи виконавчої влади створюють у межах граничної чисельності структурні підрозділи з охорони праці або покладають реалізацію зазначених повноважень на окремих посадових осіб відповідних органів [5, ст. 33]. Отже, суб'єктом охоронних правовідносин може бути посадова особа. Для детального дослідження цього питання потрібно з'ясувати сутність поняття «посадова особа».

У довідковій літературі, зокрема в «Етимологічному словнику української мови», термін «посада» трактується в декількох варіантах: службове становище, місце в установі, підприємстві; слово «посада», очевидно, походить від польського “posada” – «посада»; «становище»; «фунда-мент»; пов’язане з польським “sadzić” – «садити» [6, с. 534].

В іншій довідковій літературі категорія «посада» визначається вже через виконання службових обов’язків – «службове становище, пов’язане з виконанням певних обов’язків в якій-небудь установі, на підприємстві, формальне документально закріплене місце працівника в трудовому колективі, яке передбачає виконання певних обов’язків, посадові права і характер відпо-відальності» [7, с. 1074–1075]. Дане визначення відносить посадову особу до учасників трудових правовідносин із чітко передбаченими законодавством правами й обов’язками.

Деякі науковці визначають посаду як «первинний осередок, вихідну організаційно-структурну одиницю державних органів, державних підприємств, установ, організацій, що визначає службове місце і становище учасників управлінського процесу» [8, с. 11]. Недоліком цього визначення є віднесення посади лише до державного управління та до кола державних інститутів, що обмежує дане визначення. Досить повним, хоч і дещо загальним, є визначення терміна «посада», наведене В. Кравчуком, як визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця певної організації, на яку покладено встановлений законом та корпоративними актами обсяг повноважень [9, с. 146]. Дане визначення не пов’язує «посаду» з колом державних інститутів та виділяє таку ознаку, як повноваження.

У науковій літературі термін «посадова особа» як суб’єкт охоронних правовідносин у трудовому праві трактується неоднозначно. Так, О. Старцев визначає «посадову особу органу виконавчої влади» як службовця, який наділений державно-владними повноваженнями щодо здійснення юридично значущих управлінських дій, у результаті яких виникають, змінюються чи припиняються управлінські правовідносини, а також особу, яка постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням виконує функції представника органу виконавчої влади щодо забезпечення виконання ухвалених рішень [10, с. 11]. Відповідно до Закону України «Про охорону праці», посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері охорони праці, є державними службовцями, і на них поширюється дія Закону України «Про державну службу» [5, ст. 39].

Отже, посадова особа як суб’єкт охоронних правовідносин у трудовому праві – передбачена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця певної організації або державного органу, на яку покладено визначений законом та корпоративними актами обсяг повноважень щодо охорони прав та свобод учасників трудових правовідносин у сфері найманої праці.

Суб’єкт охоронних відносин у трудовому праві – уповноважений учасник трудових відносин, владна діяльність якого спрямована на запобігання правопорушенням у сфері застосування найманої праці, на встановлення обов’язкової й належної поведінки, а також визначення заходів з їх дотримання.

Для виділення суб’єктів охоронних відносин у трудовому праві порівняно із суб’єктами інших трудових правовідносин необхідно виділити властиві тільки їм в унікальній сукупності особливості.

По-перше, суб’єкти охоронних правовідносин у сфері охорони праці мають панівне становище в системі учасників трудових правовідносин.

Конституцією України гарантовано рівність всіх учасників будь-яких суспільних відносин. У трудових відносинах панує принцип законності та рівності, але варто розрізняти їх в тому плані, що законність означає діяння конкретного суб’єкта в межах його юрисдикції, повноважень. А оскільки на різних суб’єктів покладаються різні обов’язки, відповідно до закону, то це означає рівність у правах, однак диференціацію в обов’язках. Не варто плутати рівність з однаковістю, адже всі суб’єкти відносин не є ідентичними.

Для охорони прав та свобод учасників трудових правовідносин суб’єкти охоронних правовідносин повинні мати важелі впливу та домінувати. Якщо цього не буде, то з боку правопорушника не виникає обов’язку компенсувати шкоду та не повторювати такого роду правопорушення. Наявність рівності між учасниками припускається в будь-яких правовідносинах, крім охоронних, тому вони виділяються імперативністю. Імперативність суб’єктів охоронних відносин полягає в тому, що їхні вказівки та рішення є обов’язковими для учасників трудових правовідносин, що дає їм право швидко вирішувати проблему. Панівне становище цих суб’єктів відносить їх до уповноважених учасників трудових правовідносин, де вони користуються своїми правами щодо зобов’язаних суб’єктів.

Суть правовідносин між уповноваженими та зобов'язаними суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві з погляду панівного становища суб'єктів охоронних відносин полягає в простій схемі – «Уповноважена особа (суб'єкт охоронних правовідносин) – суспільний інтерес – законна вимога – зобов'язаний суб'єкт – реалізація завдання».

На нашу думку, ця особливість є показником імперативного становища суб'єкта охоронних відносин порівняно з іншими учасниками. Але водночас для належного функціонування правової системи суб'єкти охоронних відносин повинні мати таке становище, що є гарантією впливу на порушника.

Отже, перша особливість суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві полягає в домінуванні над іншими учасниками правовідносин, що дає змогу регулювати ці правовідносини як уповноваженому державою учаснику сфери охорони трудових відносин.

Другою ознакою суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві є те, що вони можуть притягти правопорушника до юридичної відповідальності.

У роботах українських учених зазначено, що суб'єкти охоронних правовідносин у трудовому праві, коли притягують правопорушника до юридичної відповідальності, зобов'язані виконати дії щодо перевиховання. Виховний елемент юридичної відповідальності розглядається як сприйняття всіма громадянами цінності права, виховання поваги до нього з боку суспільства, зростання правової активності з метою запобігання правопорушенням, а також як виховна корекція заходами юридичної відповідальності поведінки особи, що вже скоїла правопорушення, з метою запобігання вчиненню нею нових протиправних діянь [11, с. 387]. На нашу думку, суб'єкти охоронних правовідносин у разі притягнення до юридичної відповідальності в будь-якому випадку зорієнтовані на виховання в правопорушника поваги честі та гідності інших учасників трудових правовідносин.

Суб'єкт охоронних відносин у трудовому праві виступає від імені держави та має право застосовувати встановлені законодавством санкції для притягнення до відповідальності. Інші учасники трудових правовідносин можуть використовувати лише «моральний примус», що передбачає реагування на неправомірну діяльність учасника трудових правовідносин без використання санкції статті. Він здійснюється у зв'язку з неправомірною поведінкою учасників трудових правовідносин, що порушує права та свободи інших учасників цих правовідносин. Проявляється у формі як морального, так і матеріального впливу на учасника трудових правовідносин для стимулювання його дотримуватися правових приписів та не вчиняти нових порушень.

Отже, друга особливість суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві передбачає притягнення учасника трудових відносин, який вчинив правопорушення, до відповідальності. Ця особливість дає змогу суб'єктам охоронних відносин не тільки захищати учасників трудових правовідносин, а й негайно реагувати на порушення.

Третя особливість суб'єктів правоохоронних відносин у трудовому праві полягає в тому, що законодавством чітко передбачено контрольно-наглядові повноваження цих суб'єктів щодо охорони відносин у трудовому праві. Тобто йдеться про чітку регламентованість повноважень суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві.

Повноваження – це система прав та обов'язків, набутих у легітимний спосіб державою, державними органами й органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими суб'єктами правовідносин із метою забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини і громадянина, окремих соціальних груп та суспільства загалом.

Контрольно-наглядові повноваження суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві реалізуються через: 1) постійне спостереження за діяльністю підконтрольних об'єкта; 2) можливість впливати на поточну діяльність учасників трудових правовідносин; 3) притягнення до юридичної відповідальності за порушення трудового законодавства. Діяльність піднаглядного об'єкта оцінюється тільки з позиції законності, але не доцільності.

Особливостями суб'єктів охоронних правовідносин у трудовому праві є такі: 1) вони є панівними суб'єктами охоронних відносин у системі учасників трудових правовідносин; 2) у своїй діяльності наділені правом притягувати правопорушника до юридичної відповідальності; 3) законодавством чітко передбачено контрольно-наглядові повноваження суб'єктів охоронних відносин у трудовому праві.

Отже, можемо резюмувати, що суб'єкти охоронних відносин у трудовому праві є особливим учасником трудових правовідносин, діяльність яких регламентовано нормами права та покликана регулювати правовідносини шляхом владних повноважень та спеціального правового статусу. Основне завдання таких суб'єктів полягає в підтриманні законності та недопущенні по-

рушення прав з боку учасника трудових правовідносин, який діє неправомірно, притягнення його до юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Реформування державного управління в Україні : проблеми і перспективи. – К. : Оріяни, 1998. – 364 с.
2. Венедиктов А. Государственная социалистическая собственность / А. Венедиктов. – М., 1948. – 839 с.
3. Венгеров А. Теория государства и права / А. Венгеров. – М. : Юристъ, 1995. – Ч. I : Теория государства. – 255 с.
4. Копейчиков В. Вопросы теории механизма советского социалистического государства : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / В. Копейчиков. – Х., 1969. – С. 309.
5. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
6. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / уклад. Р. Болдирев та ін.. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 4 : Н – П. – 656 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В. Бусел ; редактори-лексикографи: В. Бусел, М. Василюк-Дерibas, О. Дмитрієв, Г. Латник, Г. Степенко]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
8. Теоретичні аспекти окремих видів юридичної відповідальності службових осіб органів внутрішніх справ України : [навч. посіб.] / за заг. ред. С. Гусарова. – К. : Академія управління МВС, 2009. – 166 с.
9. Кравчук В. Посадові особи юридичних осіб / В. Кравчук // Юридичний радник. – 2007. – № 2 (10). – С. 145–147.
10. Луговий І. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. Луговий. – Х., 2002. – 209 с.
11. Загальна теорія держави і права / за ред. М. Цвіка, О. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.

УДК 349.2

ЯВОРСЬКА Н.О.

НАУКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН СУДДІВ

У статті з'ясовано сутність трудових відносин суддів. Встановлено авторське поняття трудових відносин.

Ключові слова: трудові відносини, суддя, правосуддя, трудове законодавство, праця.

В статье выяснена сущность трудовых отношений судей. Установлено авторское понятие трудовых отношений.

Ключевые слова: трудовые отношения, судья, правосудие, трудовое законодательство, труд.

The article clarifies the essence of labor relations of judges. Established author's concept of labor relations.

Key words: labor relations, judge, justice, labor legislation, labor.